

MILLOIN ASIKKALAN VANHA RISTIKIRKKO RAKENNETTIIN?

Suomen vanhimmat ristikirkot

Keskiajalla rakennettiin Suomeen 70 kivikirkkoa. Esimerkiksi Hollolan, Lammin ja Sysmän harmaakivikirkot ovat edelleen käytössä. Uskonpuhdistuksen jälkeen luovuttiin kivistä kirkonrakennusaineena ja pitäjiin rakennettiin pienehköjä hirsistä salvettuja suorakaidekirkkoja. Suomessa tunnetaan 1600-luvulta 246 puukirkon rakennustyötä. 1660-luvulta alkaen muodostui uudeksi kirkkotyyliksi renessanssin keskeiskirkkoideaan perustuva ristikirkkotyyppi, jonka pohjakaava oli symmetrisen ristin muotoinen.

Suomen ensimmäinen ristikirkko valmistui Viipurin Siikaniemelle 1664. 1600-luvulla valmistuneista n. 20 Etelä-Suomen ristikirkosta on jäljellä vielä neljä: Elimäellä on Suomen vanhin käytössä oleva ristikirkko, valmistunut 1678; Hiittisten kirkko (1686) nykyisen Kemiönsaaren kunnassa on alkuperäisessä koossaan; Snappertunan kirkko (1688) nykyisessä Raaseporissa on korotettu kahdeksalla hirsikerralla. Asikkalan sisarkirkko littissä valmistui 1693 ja on ympärivuotisessa käytössä alkuperäisine tapuleineen, mutta sisätiloiltaan muutettuna.

Päijänteen alueelle valmistui ristikirkkoja Padasjoelle 1669, Kuhmoisiin 1682, Jämsään 1684 ja Hartolaan 1693. Ne ovat palaneet, myyty huutokaupalla tai purettu ja siirretty muualle. Kaikkien näiden ristikirkkojen esikuvana pidetään Katariinan kirkkoa, joka rakennettiin Tukholman Söderiin 1654-1664.¹

Näiden kirkkojen rakennusajankohdat voidaan varmuudella ajoittaa tarkasti alkuperäisiin asiakirjoihin tai kirkoista löytyneisiin todisteisiin perustuen. Niiden rakennusajankohdista ei Museovirastolla, seurakunnilla eikä lähdekirjallisuudessakaan ole ristiriitaista tietoa.

litin kirkon tapuli syksyllä 2010. Edessä vasemmalla tapulin alaosan läpikäytävän sisäänkäynti. Taustalla kirkko vesikaton korjaustyön vuoksi huputettuna. Perusteellinen sisätilojen ja kattojen korjaustyö tehtiin 1913-1914. Kirkko ja tapuli valmistuivat 1693.

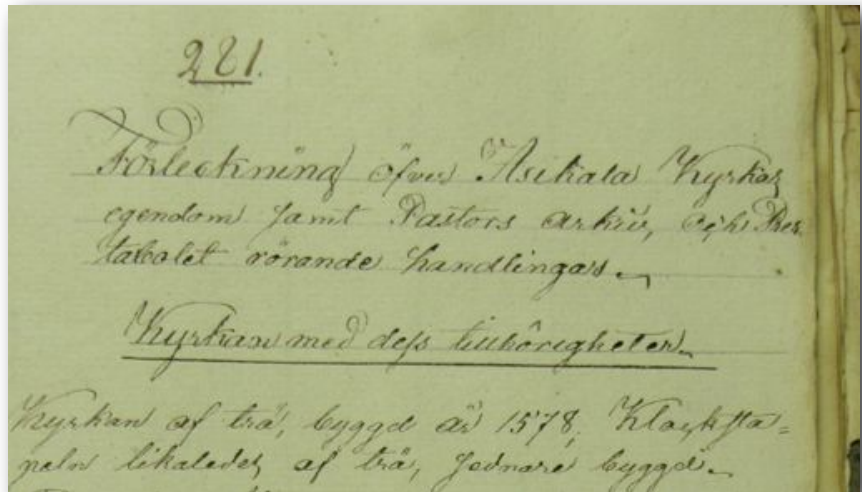
Asikkalan puukirkon ajoituksesta ristiriitaista tietoa kaikissa lähteissä jo kolmella vuosisadalla

Asikkalan 1892 purettu kirkko oli tyypillinen hirsinen ristikirkko. Kirkon rakentamisajankohdasta on eri lähteissä useita tulkintoja vuosien 1578-1748 välillä. Vallitsevan käsityksen mukaan Asikkalan vanha kirkko olisi rakennettu 1608-1612. Tätä näyttäisi tukevan myös

¹ C.J. Gardberg: Kivistä ja puusta, Suomen linnoja, kartanoita ja kirkkoja, Otava 2002, s. 218; Anneli Mäkelä: Asikkalan kirkkojen historia, Asikkalan seurakunta 1980, s. 23

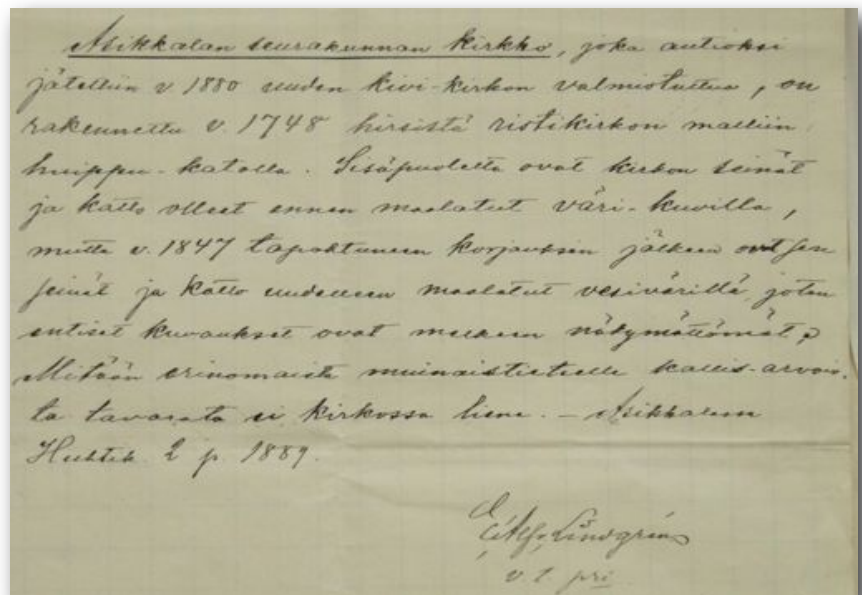
vuoden 1690 piispantarkastuspöytäkirjan nykyinen tulkinta. Voisiko syrjäisen Asikkalan kappeliseurakunnan kirkko olla yli 50 vuotta vanhempi kuin ristikirkkojen pohjoismaisena esikuvana pidetty Katariinan kirkko Tukholmassa ja Suomen vanhimpina pidetyt ristikirkot Raaseporin Antskogissa ja Hämeenlinnassa. Asikkalan ja litin kirkkoja pidetään sisarkirkkoina, siis samanlaisina ja saman kirkonrakentajan tekeminä. Voisiko sisarkirkoilla olla 80 vuoden ikäero? Milloin Asikkalan ristikirkko on rakennettu ja mistä asia selviää?

Varhaisin rakennusajankohta esitetään tässä Asikkalan seurakunnan asiakirjassa 1840-luvulta: "Kyrkan af trä, byggd år 1578, klockstapeln likadeles af trä, sednare byggd." "Kirkko puusta, rakennettu 1578, kellotapuli niinikään puuta, myöhemmin rakennettu"².

Dosentti Anneli Mäkelä-Alitalo toteaa tästä merkinnästä Asikkalan kirkkojen historiastaan: "Ei ole selvitettävissä mistä tämä tieto on peräisin. Kyseessä voi olla puhdas väärinkäsitys tai kirkossa voi olla jossakin näkyvässä tämä vuosiluku. Asikkalassa saattoi myös tuolloin olla kappelikirkko ja vuosiluku 1578 on oikea."³

Myöhäisimmäksi valmistumisvuodeksi esittää Asikkalan v.t. pastori Alfred Lindgren vuotta 1748 kuvatessaan vanhaa kirkkoa Muinaistieteelliselle toimikunnalle purkuluvan yhteydessä 2.4.1889.

"Asikkalan seurakunnan kirkko, joka antioksi jätettiin v. 1880 uuden kivistä kirkon valmistuttua, on rakennettu v. 1748 hirsistä ristikirkon malliin huippu-katolla."

Kirkkoherra Petterssonin nuori apulainen, virkaatekevä pastori Lindgren oli nähnyt kirkon viirissä vuosiluvun 1748 ja arveli sen tarkoittavan kirkon valmistumisvuotta. Tämä kuvaus Asikkalan kirkosta oli niiden asiakirjojen liitteenä, jolla Keisarillinen Suomen Senaatti myönsi Asikkalan 1600-luvulla rakennetulle ristikirkolle purkuluvan. Lausunnossaan Senaatille Valtionargeologi oli tosin korjannut tämän vuosiluvun, ja esitti Senaatille sen aikaisen käsityksen mukaisesti, että Asikkalan kirkko on valmistunut vuonna 1612⁴.

² Hämeenlinnan maakunta-arkisto, HMA, Asikkalan kirkonarkisto II Cd:1, Piispan ja rovastintarkastuspöytäkirjat 1672-1845, s. 281

³ Mäkelä 1980: s. 13-14

⁴ Museoviraston topografinen arkisto, Asikkala-kansio

Asikkalan puukirkon rakentamisvuosina pitävät mm seuraavat lähteet vuosia 1608-1612:

- Piispantarkastuspöytäkirjat alkaen 25.5.1690
- Kirkon inventaarit vuosina 1690-1865
- Frans O Rapola: Häme 1903
- Otavan Iso Tietosanakirja 1931
- Nils Cleve 1933
- Carolus Lindberg 1935
- Kristinusko Suomessa WG 2000
- Asikkalan seurakunta (varauksella)⁵

Vuosia 1662-1664 ehdottavat mm:

- Yrjö Blomstedt Hämeen historiassa v. 1960
- C.J. Gardberg v. 2002⁶

Muitakin vuosia tarjotaan arvovaltaisilta tahoilta:

- Museovirasto Rakennetun kulttuuriympäristön inventointi 22.12.2009: 1600-luvun alkupuolella
- Lars Pettersson, Oma Maa IV: 1668-1672
- Lars Pettersson, Ars Suomen taide 3 ja Yrjö Blomstedt Asikkalan historia: 1689-1691
- Anneli Mäkelä: "Asikkalan 1890-luvulla purettu kirkko tehtiin 1680- ja 1690-luvun taitteessa, missä ajoittamisessa ei ole mitään epäselvää."⁷
- Asikkalan "kirkon viiri" vuodelta 1748

Miten on mahdollista, että Asikkalan puukirkon ikää ei ole pystytty selvittämään kuluneina vuosisatoina asiantuntijavoiminkaan. Dosentti Anneli Mäkelä-Alitalo esitti kuitenkin jo 1980, että vanhan puukirkon ajoittamisessa ei ole mitään epäselvää? Eikö sana ole mennytkään perille?

Asikkalan seurakunnan kirkonarkistoja säilytetään seurakunnan omassa arkistossa Vääksyssä ja Hämeenlinnan maakunta-arkistossa. Lisäksi piispan- ja rovastintarkastuspöytäkirjasta kirjoitettiin aina Tuomiokapitulille oma jäljennös. Hollolan emäseurakunta ja Asikkalan kappeli kuuluivat Turun tuomiokapituliin, jonka asiakirjat tosin tuhoutuivat Turun palossa 4.9.1827. Hämeenlinnan maakunta-arkiston ilmoituksen mukaan Asikkalan nimismiespiirin vuotta 1919 vanhempi aineisto on tuhoutunut tulipalossa.

Asikkalan kappelin seinällä oleva Helvi Hyvärisen reliefi; Asikkalan vanha kirkko 1612-1892

Kotiseutumuseon vanhan viljamakasiinin seinällä on viirijäljennös, jonka alkuperäiskappale on hautausmaan läpikäytävässä ja toinen kopio Liipolan navetan päädyssä Pulkkilanharjulla. Viiri ja teksti eivät tietävästi mitenkään liity toisiinsa

⁵ HMA, Asikkalan kirkonarkisto, Piispantarkastuspöytäkirjat 1672-1845, II Cd:1; Frans O Rapola: Häme, 1903, s. 383; Iso Tietosanakirja Osa 1, Otava 1931, s. 848; Nils Cleve: Barockmålningarna i Asikkala gamla kyrka. Kulturhistorisk årsbok 1933; Kristinuskon historia, osa I; <http://www.asikkalanseurakunta.fi/toimitilat/kirkot>

⁶ Yrjö Blomstedt, Kirkko ja koulu, Hämeen historia II:2, H:linna 1960, s. 327; C.J. Gardberg: Kivestä ja puusta, Suomen linnoja, kartanoita ja kirkkoja, Otava 2002

⁷ <http://www.rky.fi/asikkala/asikkalan> kirkonkylä; Lars Pettersson, Kirkot ja kirkkotaide, Oma maa VI, WSOY 1911, s.104; Lars Pettersson, Ars Suomen taide 3, Ristikirkot s. 276; Anneli Mäkelä: Asikkalan kirkkojen historia, Asikkalan seurakunta 1980, s. 21

Asikkalan ristikirkon rakentamisajoituksen tulkinta perustuu asiakirjaväärennökseen

Anneli Mäkelä kirjoitti jo 1980 Asikkalan kirkkojen historiassaan: *“Tutkimuksissa on herättänyt hämminkiä vuoden 1690 piispantarkastuspöytäkirjan maininta siitä, että kirkko on aivan uusi, valmistunut 1608 ja täydennetty 1612, varsinkin kun näitä vuosilukuja on kirjassa korjattu ja raaputettu.”* Dosentti Anneli Mäkelä-Alitalo viittaa piispantarkastuspöytäkirjaan 25.5.1690 ja professori Yrjö Blomstedtin kanssa käymiinsä keskusteluihin v. 1980. Piispantarkastuspöytäkirjan lisäksi Anneli Mäkelä tukeutui tuomiokirja-aineistoon, jonka mukaan kirkkoa alettiin rakentaa 1688⁸. Sana ei mennyt Mäkelän pienessä kirjasessa eteenpäin, ei edes Asikkalan seurakunnalle itselleen, ei Museovirastolle eikä myöhemmille tutkijoillekaan.

Piispantarkastuspöytäkirjan 25.5.1690 tarkastelu paljastaa vääryyden

Hämeenlinnan maakunta-arkistossa säilytetään Asikkalan kirkonarkiston Piispan- ja rovastintarkastuspöytäkirjoja vuosilta 1672-1845. Pöytäkirjat on sidottu nahkaselkäiseen kulmavahvistettuun niteeseen. Piispantarkastuspöytäkirjassa 25. toukokuuta 1690 todetaan: "Kirkko, jota Jumala kauan varjelkoon, on aivan uusi, valmistunut kattoon asti 28.4.1608 ja täydennetty 28.8.1612". Tai ainakin siltä näyttää, että todettaisiin.⁹

⁸ Anneli Mäkelä, 1980, s. 21

⁹ Suomennos Anneli Mäkelä 1980, s. 24. Niteen ensimmäinen asiakirja "Visitatio in Asickala År 1672, den 1. Septem." on kirjoitettu pienellä ja erittäin vaikeaselkoisella tiiviillä käsialalla ja sen seitsemän sivun sanoma on suomennettuna kirjassa Asikkalan Seurakunta 1547-1947, s. 20-23; Yrjö Blomstedt: Asikkalan historia 1981 s. 593-594

Kirjoittajan sormi osoittaa kohtaa, johon väärentäjän käsi on tehnyt töherryksensä.
Piispantarkastuspöytäkirjaniteen sivu 9 25.5.1690. HMA Asikkalan kirkonarkisto, II Cd:1, s. 9.

Pöytäkirjasta selviää milloin kirkkoa on alettu rakentaa ja milloin se valmistui. Tästä myös selviää, että Piispantarkastuspöytäkirjaa on jälkikäteen korjailtu tökerösti töhertämällä vuosilukuja siten, että kirkon ikää on saatu vanhennettua.

Toisen kappaleen kolme ensimmäistä riviä on tulkittu seuraavasti¹⁰:

**"Kyrckian, den Gudh lenge beware, är heel ny, funderat
Anno 1608 den 28 Aprilis, medh taak öfwerdragen, Anno
1612 den 28 Augustii fulländadess."**

Tekstin toinen kappale on kuitenkin alunperin kirjoitettu näin :

**"Kyrckian, den Gudh lenge beware, är heel ny, funderat
Anno 1688 den 28 Aprilis, medh taak öfwerdragen, Anno
1689 den 28 Augustii fulländadess."**

Anneli Mäkelän suomennos 1980¹¹:

**"Kirkko, jota Jumala kauan varjelkoon, on aivan uusi, valmistunut
kattoon asti 1608 28. huhtikuuta, vuonna
1612 28. elokuuta täydennetty".**

Asiakirjasta näkee selvästi, että vuosilukuja on korjattu ja raaputettu.

Mitä siis on tehty? Asia ratkeaa suurennuslasilla katsottaessa ja viistosti asiakirjan sivusta otetusta digitaalikuvasta:

¹⁰ Anneli Mäkelä-Alitalo, sähköpostiviesti Lauri Muraselle 7.12.2010

¹¹ Anneli Mäkelä 1980, s. 21

Ensinnäkin 1690 päivätyssä asiakirjassa kutsutaan vuonna 1612 valmistunutta kirkkoa aivan uudeksi. Lause sisältää siis täysin järjenvastaisen väittämän.

Toisekseen aloitusvuosi 1688 paistaa tarkkaan katsottuna musteella korjatun vuoden 1608 alta. Ensimmäisestä kahdeksikosta on siis päälle jälkeinpäin kirjoittamalla saatu nolla eli vuodeksi 1608 ja aloitusikää varhennettua näin 80 vuotta.

Kolmanneksi asiakirjaan merkitty oikea valmistumisvuosi 1689 on paljain silminkin erotettavissa korjauksen alta. Hoikasta kahdeksikosta on musteella tehty paksu ykkönen ja alakoukkuisen yhdeksikön alaosaan on lisätty kakkosen alalenkki jälkikaarineen alkuperäistä vaaleammalla musteella. Asiakirjaväärentäjä on näin onnistunut vanhentamaan kirkon ikää oikeasta valmistumisvuodesta 1689 väärennetyksi vuodeksi 1612 eli 77 vuotta.

Piispantarkastuspöytäkirjasta viistosti otetusta lähikuvasta voi helposti erottaa mitkä vuosiluvut asiakirjaan on alunperin kirjoitettu.

Neljänneksi väärentäjä saattoi käyttää kilpenään Turun paloa. Tuomiokapitulin oma piispantarkastuspöytäkirjan kappale tuhoutui nimittäin Turun palossa 1827. Asiakirjakorjailu on ilmeisesti tehty vuosina 1848-1850, eli juuri niihin aikoihin kun Asikkala erosi Hollolan kappeliseurakunta-asemasta ja itsenäistyi sekä runsaat 20 vuotta sen jälkeen kun Tuomiokapitulin kaksoiskappele tuhoutui Turun palossa.

Viidenneksi todisteeksi voidaan ottaa vanhan puukirkon tyyli. Kirkon on todettu edustaneen ristikirkkotyyliä. Rakennushistorioitsijat ovat yleisesti todenneet, että Suomeen ristikirkko tuli Tukholmasta 1660-luvun paikkeilla ja että Suomen vanhin ristikirkko valmistui Viipuriin 1664, kuten tämänkin kirjoituksen alussa on mainittu. Tähän mennessä Museovirasto, Asikkalan seurakunta ja lähes kaikki lähteet ovat ilmoittaneet Asikkalan ristikirkon valmistumisvuodeksi 1612 tai 1600-luvun alun. Näin ollen Asikkalan ristikirkko olisi siis yli 50 vuotta vanhempi kuin Suomen vanhin ristikirkko ja 80 vuotta vanhempi kuin sen sisarkirkoksi nimetty litin kirkko!

Ainoan tallella olevan ja Hämeenlinnan maakunta-arkistossa säilytettävän Piispantarkastuspöytäkirjan mukaan Asikkalan vanha puukirkko on valmistunut 28.8.1689. Tosin vuosiluku pitää suurennuslasin kanssa lukea, niinkuin vanhoja asiakirjoja tulee muutenkin tutkia.

Eihän kirkonkirjatkaan aina pidä paikkaansa. Eivätkä näköjään piispantarkastuspöytäkirjat, vaikka ne olisivat tuomiokunnan notaarin, nimismiehen ja kirkkoherran allekirjoittamat.

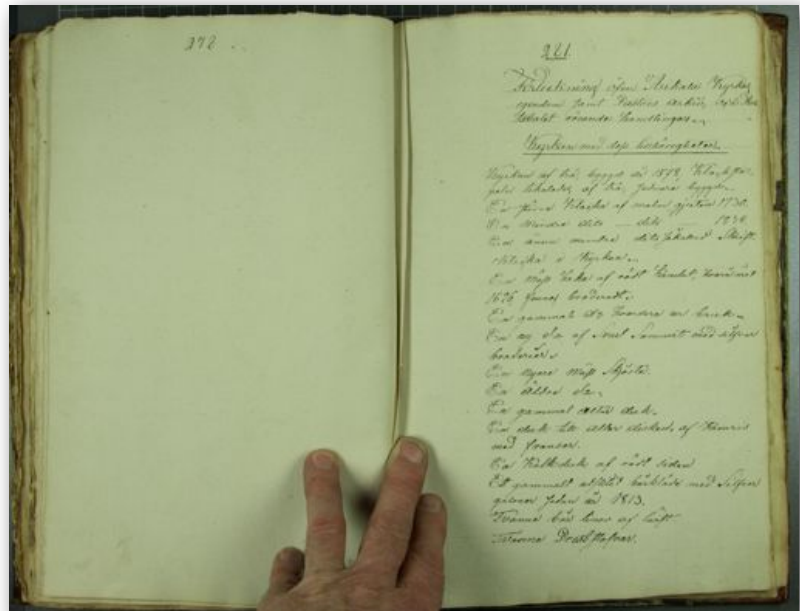
Piispantarkastuspöytäkirjaniteen muita ihmeellisyyksiä

Piispan- ja rovastintarkastuspöytäkirjaniteessä on havaittavissa muitakin väärinkäytöksiä. Niteen kahdella ensimmäisellä sivulla on sisällysluettelo (Register), jossa luetellaan 33 niteeseen sidottua musteella kirjoitettua asiakirjaa.

Ensimmäinen asiakirja, rovastintarkastuspöytäkirja 1.9.1672 on sivulla 1-8; toinen 25.5.1690 sivuilla 9-12, jne. Sisällysluettelon toiseksi viimeinen rivi viittaa sivun 276 rovastintarkastukseen 1845 ja viimeinen sivuun 279 inventaariin 1846.

Sivulla 276 on todella sisällysluettelon mukainen rovastintarkastuspöytäkirja, joka päättyy aukeaman oikeanpuoleiselle sivulle 277, seuraava sivu 278 on tyhjä. Se lehti, jolla sitä seuraavien sivujen 279 ja 280 tulisi olla on leikattu pois. Nide jatkuu sivulta 281, leikatusta sivusta on jäänyt vain 10 mm:n kaista sidoksen reunaan. (Kts myös edellä s. 2)

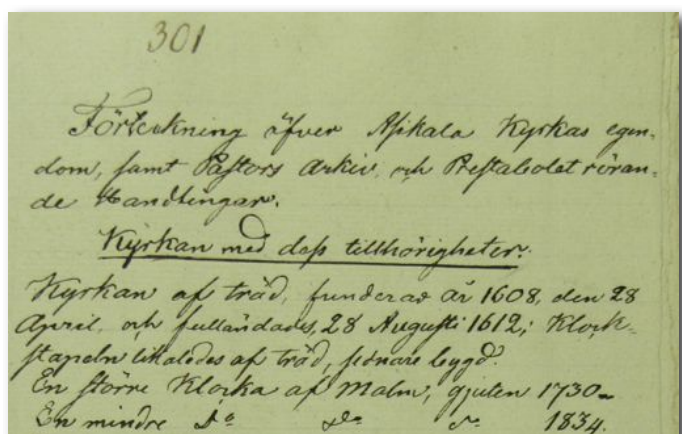
Piispantarkastuspöytäkirjaniteen sivut 279 ja 280 on leikattu pois.

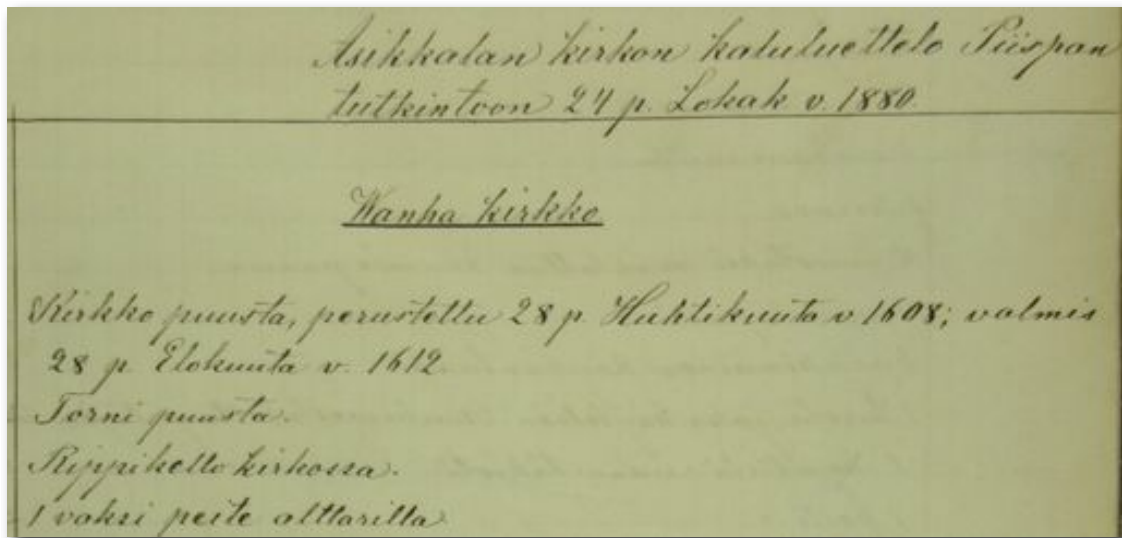

Poisleikatulla sivulla 279 pitäisi sisällysluettelon mukaan olla "Invetarii förteckning den 25. Maj 1846". Sisällysluettelo loppuu poisleikatun sivun inventaariin ja nide jatkuu sivulta 281, jolla on kymmensivuinen rovastintarkastuspöytäkirja heinäkuulta 1846, jossa mainitaan mm: "Kyrkan af trä, byggd år 1578, Klockstapeln likaledes af trä, sednader byggd" eli kirkko puusta, rakennettu vuonna 1578, kellotapuli niinkään puuta, myöhemmin rakennettu. Allekirjoittajana mm Porvoon tuomiokapitulin notaari Adolf Fredrik Siren. Seuraava asiakirja seuraavana vuonna alkaa samoin, mutta sama kirkon valmistumisvuosi on yliviivattu. Kuten tämän kirjoitelman sivulla 2 on esitetty ei ole selvitetävissä mistä tämä vuosilukutieto on peräisin.

Sivulla 301 tuleekin sitten merkintä, joka on johtanut asiakirjaa lukeneet harhaan. 1.5.1850 pastori Blylodhin allekirjoittamaan rovastintarkastuspöytäkirjaan on merkitty: Kyrkan af träd, funderat år 1608, den 28 April, och fulländades, 28 Augusti 1612, klockstapeln likaldes af träd, sednare byggd".

Kaikissa myöhemmissä asiakirjoissa siteerataan tätä sanamuotoa kirkon alkuvaiheista ja sen irtaimistosta. Mistä varapastori Blylodh on oikein mahtanut saada nämä päivämäärät?

Piispan tarkastuspöytäkirjan ensimmäinen sivu uuden tiilikirkon vihkiäispäivänä 24.10.1880. Pöytäkirja alkaa Vanhan kirkon inventaarilla, jossa todetaan, että vanha kirkko puusta, perustettu 1608 ja valmis 1612.

Miksi Asikkalan piispan tarkastuspöytäkirjaa on “paranneltu”?

Asikkalan ristikirkon rakennusajankohdan epätietoisuus on saattanut taidehistorian tutkijat, historioitsijat, seurakunnan ja Museoviraston hämmennyksiin kolmella eri vuosisadalla.

Vuonna 1690, 28 päivänä elokuuta laaditun piispan tarkastuspöytäkirjan lähempi tarkastelu kiistatta osoittaa, että Asikkalan vanhaa ristikirkkoa on alettu rakentaa 28.4.1688 ja että se valmistui 28.8.1689 kuten tämän kirjoitelman sivulla 6 ilmenee.¹²

Tieto on ilmoitettu Hämeenlinnan maakunta-arkiston johtajalle 15.7.2010, Museovirastolle ja P-H maakuntamuseolle 28.7.2010.

Vuoden 1690 piispan tarkastuspöytäkirjan jälkikäteen tehty “parantelu” tapahtui Gustaf Johan Blylodhin ollessa Asikkalan viimeisenä kappalaisena siihen aikaan kun Asikkala itsenäistyi omaksi kirkkoherrakunnaksi 1848.

Varapastori Blylodhia on kiittäminen uuden tiilikirkon rakentamisesta. Uusi seurakunta veloitettiin näet rakentamaan uusi kirkko, mutta uuden kirkkoherran palkka oli päätetty jo Blylodhin aikana rahastoida kirkonrakennuskassaan kunnes uusi virka tulisi avoimeksi ja tämä oli mahdollista vasta entisen kappalaisen, siis Blylodhin kuoleman jälkeen. Kirkkoherran palkkausrahoja rahastoitiinkin sitten 16 vuotta.¹³

Asikkalan piispan tarkastuspöytäkirjaa on professori Yrjö Blomstedtin mukaan “tuntemattomassa tarkoituksessa muuteltu ja paranneltu.”¹⁴

Gustaf Johan Blylodh 1790-1864. Asikkalan kappalainen 1836-1864. Hautakivi Asikkalan hautausmaalla.

¹² Prof. Yrjö Blomstedt kirjoittaa: “Asiakirjan vuosilukuja on raaputeltu niin kovakouraisesti, että ei näy olevan mahdollisuutta selvittää, mitä oikeat vuosiluvut olisivat”. Blomstedt 1981, s. 593-594.

¹³ Mäkelä 1980 s. 39 ja Blomstedt 1981 s. 605. Siis vuodesta 1848 vuoteen 1864.

¹⁴ Yrjö Blomstedt, Asikkalan historia 1981, s. 594

Tapio Blåfield
rakennusarkkitehti
30.11.2010
(korjattu 7.12.2010, kts. viite 10)

Valokuvat kirjoittajan

Arkistolähteet:

Hämeenlinnan maakunta-arkisto, Asikkalan kirkonarkisto II Cd:1, Piispan ja rovastintarkastuspöytäkirjat 1672-1845
Museoviraston Topografinen arkisto, Asikkala-kansio

Kirjalliset lähteet:

Frans O Rapola: Häme, 1903
Oma maa VI, WSOY 1911
Iso Tietosanakirja Osa 1, Otava 1931
Nils Cleve: Barockmålningarna i Asikkala gamla kyrka. Kulturhistorisk årsbok 1933
Y.S. Koskimies: Asikkalan seurakunta 1547 - 1947, Lahti 1947
Yrjö Blomstedt: Kirkko ja koulu, Hämeen historia II:2, H:linna 1960
Lars Pettersson, Kirkot ja kirkkotaide 1, Etelä-Suomen kustannus 1978
Anneli Mäkelä: Asikkalan kirkkojen historia, Asikkalan seurakunta 1980
Yrjö Blomstedt: Asikkalan historia 1981
Lars Pettersson, Ars: Suomen taide 3, Ristikirkot, Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 1989
Kristinuskon historia: Osa 3 Kristinusko Suomessa, W&G 2000
C.J. Cardberg: Kivestä ja puusta, Suomen linnoja, kartanoita ja kirkkoja, Otava 2002

www-sivut:

Arkistolaitos: <http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/>
Museovirasto: <http://www.rky.fi/>
Asikkalan seurakunta: <http://www.asikkalanseurakunta.fi/toimitilat/kirkot>